

UDK -902
94

ISSN:2490-3930
GODINA I/BROJ 1

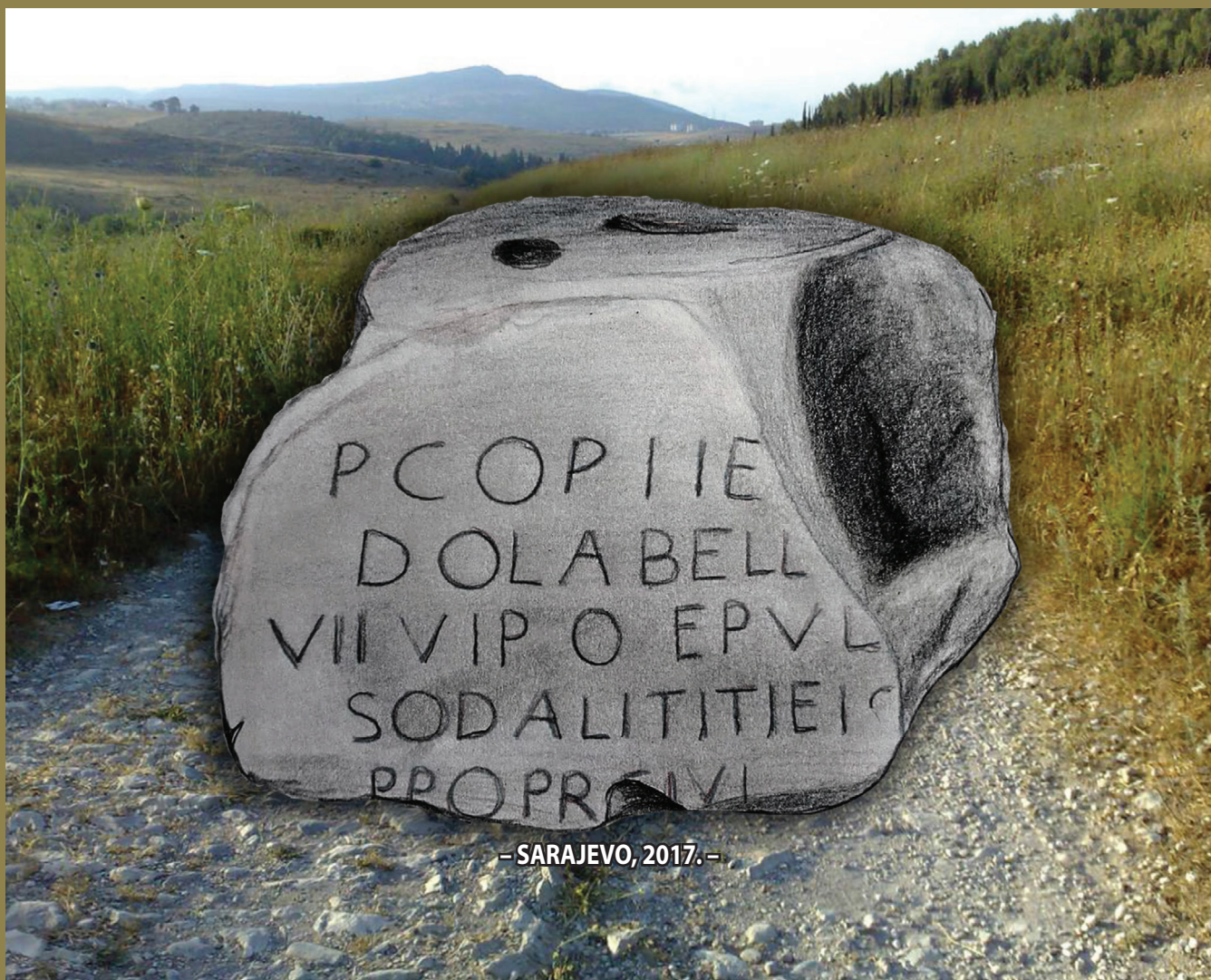
UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA
BATHINVS

ACTA ILLYRICA

ACTA ILLYRICA • GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS • GODINA I/BROJ 1

- SARAJEVO, 2017. -

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
www.bathinus.org, <http://udruzenjebathinvs.simplesite.com>

Za izdavača / For the Publisher:

Edin Veletovac

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Salmedin Mesihović

Redakcija / Editorial Board:

Branka Migotti, Bego Omerčević, Drago Župarić, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Sekretar Redakcije / Secretary of the board:

Ivana Božić

Recenzentski odbor / Advisory board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić,
Alka Domić Kunić, Adnan Kaljanac, Amra Šaćić, Edin Veletovac

Prijevod na engleski / English translation:

Samra Čebirić

Lektor / Proofreader:

Aida Hasović

DTP:

Amra Mekić

UDK:

Elvira Poljak

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design:

Romana Witschi

Štampa / Print:

FERAL PRESS

Tiraž / Print Run:

200

Časopis je štampan uz pomoć / Printing of the journal supported by:

Firma "BABILON" d.o.o. Tuzla

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
GODINA I/ BROJ 1

SARAJEVO, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor	6
Salmedin Mesihović - <i>Familija Publija Kornelija Dolabele</i>	10
Ivana Božić - <i>Lik i djelo Publija Kornelija Dolabele referirajući se na Annales Kornelija Tacita</i>	23
Dženan Brigić - <i>Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija</i>	32
Jesenko Hadžihasanović / Edo Mešić - <i>Rekognosciranje antičkih lokaliteta na području Kiseljaka</i>	43
Mersiha Imamović / Bego Omerčević - <i>Urbanizacija bosanskohercegovačkih prostora u vrijeme rimske uprave</i>	56
Amra Šaćić - <i>The process of Romanisation in the inland of the Roman province of Dalmatia in the 1st century</i>	78
Maja Pandža - <i>Cirkuliranje novca u prvom stoljeću u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (na uzorku publiciranih primjeraka)</i>	90
Sanda Hasagić - <i>Orijentalni kultovi na tlu provincije Dalmacije u I stoljeću</i>	102
Samir Aličić - <i>SC Pegasianum</i>	113
Dževad Drino / Benamina Londrc - <i>Činovnička karijera klasičnih rimskih pravnika u provinciji Dalmaciji</i>	125
Dijana Beljan - <i>Illyrski antroponimi na latinskim natpisima Dalmacije</i>	131
Edin Veletovac - <i>Oktavijanovo osvajanje Zapadnog Ilirika u djelima kasnoantičkih autora</i>	148
Branka Migotti - <i>Je li rimska Certisija bila caput viarum?</i>	168
Drago Župarić - <i>Prve kršćanske zajednice: Jeruzalem, Antiohija, Rim</i>	181
Džejlan Ganić - <i>Okrugli sto Godine razvoja i integracije – 2000 godina od namjesništva Publija Kornelija Dolabele</i>	194
Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS (predstavljanje izdavača)	202
Autori objavljenih radova	207

Dženan Brigić, MA

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog
naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS

Stručni rad / Professional paper

UDK: 903.4:625.7(497)“634“

Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija

Apstrakt: Transformacijom lovačkog i sakupljačkog društva, koje je dugo vremena živjelo nomadskim načinom života, u znatnoj je mjeri utjecalo na razvoj putnih komunikacija. To društvo koje je sada podizalo trajna naselja, pretežno u plodnim predjelima zemljišta, imalo je nešto drugačiji način života nego što je to bilo ranije. Uzgoj žitarica i pripitomljavanje životinja značilo je da ljudi više nisu osjećali potrebu za migriranjem i potragom za boljim mjestima, nego su sada podizali svoje domove u neposrednoj blizini sa ostalim članovima određene zajednice, da bi se na taj način formirala neolitska naselja. Formiranjem naselja javila se potreba za komunikacijom sa ostalim zajednicama koje su nastanjivale prostor današnjeg Balkana, ali i šire, najčešće zbog razmjena određenih dobara, što je direktno utjecalo na razvoj saobraćaja čime je postavljena podloga za razvoj puteva za vrijeme Rimljana. Na prostoru današnje Bosne, poznato je nekoliko takvih naselja koja su imala svoj kontinuitet i tradiciju, kao i putne komunikacije, još iz vremena neolita pa sve do pojave Rimljana, odnosno rimskog namjesnika Publija Kornelija Dolabele, za vrijeme kojeg je izgrađena najšira mreža putnih komunikacija na prostoru provincije Dalmacije.

Ključne riječi: neolit, trajna naselja, zemljoradnja, stočarstvo, razvoj putnih komunikacija, trgovina.

Proces razvoja komunikacija, ne samo putnih nego i svih ostalih vrsta komunikacija koje postoje, trajao je dugi niz godina i u toku tog sporog ali kontinuiranog procesa, one su evoluirale u komunikacije kojima se čovjek danas služi: putnim, morskim i naposljetku zračnim komunikacijama. Postojalo je mnogo raznih faktora koji su utjecali na razvoj, prvenstveno putnih komunikacija što i jeste tema ovoga rada, kao što su razne migracije ljudi u prahistoriji, bilo zbog potrage za boljim lovištima kako bi se osigurala egzistencija, ili iz nekih razloga nasilne prirode koji su tjerali ljude da traže nova prebivališta. Zatim, razmjene određenih dobara između dvije kulturne grupe stanovništva, odnosno trgovina, te potraga za boljim pašnjacima ali i ratni sukobi što će se posebno pokazati za vrijeme Rimljana, koji su unaprijedili i napravili razne putne pravce u skladu sa ukazanim potrebama. Prostor današnje jugoistočne Evrope naseljen je još od vremena paleolita što se može potvrditi ljudskim ostacima sa raznih lokaliteta,¹ ali u tom vremenu se još uvijek ne može govoriti

¹ Više PJZ II, 1979.

o nekim konkretnijim putnim komunikacijama. Naime, o komunikacijama između određenih kulturnih grupa, moguće je govoriti tek od vremena podizanja prvih naselja, tj. od vremena kada ljudi podižu prva trajna naselja u kojima su trebali provesti svoj život. Kako bi to bilo moguće, potrebno je osigurati prihode za egzistenciju. Ranije se to najčešće radilo putem lova, ribolova te sakupljanjem raznih plodova.² Taj ritam života paleolitskih lovaca i sakupljača bilja, određivao je njihov odnos prema okolini, gdje je čovjek imao vrlo veliko područje za svoje izdržavanje,³ što je sasvim jasan pokazatelj o čestim migracijama paleolitskog čovjeka. Naravno, lov i ribolov su dugo vremena zadržali status ekonomske grane kod prahistorijskih zajednica na prostoru Balkana, ali oni zauzimaju sekundarnu ulogu za vrijeme neolita, kada dolazi do podizanja prvih trajnih naselja,⁴ prilikom čega se ljudi okreću kultivaciji biljaka i pripitomljavanju životinja.⁵

Dakle, način života se iz temelja izmijenio, i taj se proces u historiografiji označava terminom “neolitska revolucija”. U tom periodu, na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, razvilo se nekoliko neolitskih važnih kultura: starčevačka kultura,⁶ butmirska kultura i kakanjska kultura,⁷ te vinčanska kultura,⁸ čiji su pripadnici uglavnom živjeli na lokalitetima u blizini rijeka i jezera, pretežno u plodnim predjelima zemlje gdje je zemljoradnja bila moguća. U zavisnosti od odlike terena na kojem je određena grupa stanovništva živjela, tako se razvijala i njena ekonomija, gdje je primjera radi, na sjeveru današnje Bosne i Hercegovine zemljoradnja bila primarna grana privrede, a na prostoru centralne Bosne, stočarstvo.⁹ Posmatrano iz ekonomskog aspekta, privreda je snažno utjecala na razvoj primitivnih putnih komunikacija između dva ili više naselja. Sve veći procenat uspješno kultivisane hrane, odnosno sve bolje umijeće uzgoja žitarica dovodilo je do većih ostataka tih žitarica koje su se prvenstveno morale transportovati do naselja, jer nisu sva neolitska naselja bila uz zemlju koja se koristila za svrhe proizvodnje hrane, pa ih onda i negdje pohraniti.

Nove metode žetve i skladištenja hrane, čak i za one grupe koje su i dalje sakupljale divlja zrna koja su se mogla pohraniti u velike jame, dovele su i do žitarica koje su se morale dobro pričvrstiti uz stabiljke prilikom transporta do naselja.¹⁰ Proizvodnja keramike, istina isprva obične i grube keramike

² Basler, 1984, 19.

³ Heršak, 2005, 58.

⁴ Benac, 1990, 46.

⁵ Četiri glavne inovacije koje karakterišu period neolita su: kultivacija biljaka, pripitomljavanje životinja, glačanje kamena i keramika (Više u: Budja, 2002, 25).

⁶ Tasić, 2007, 5-16; Benac, 1972/73, 5-171.

⁷ Benac, 1971, 5-299.

⁸ Tasić, 2007, 2-32; Garašanin, 1954/55, 7.

⁹ Benac, 1979, 368.

¹⁰ Fuller - Grandjean, 2001, 274.

koja je služila ponajviše za svrhe storniranja višaka hrane, i njen kontinuirani razvoj, ornamentika i motivi te korištenje iste u religijske svrhe, dovelo je do međusobne interakcije raznih lokaliteta, što potvrđuju arheološki nalazi. Tako naprimjer, mnogi ostaci keramike i oruđa iz naselja Lisičići kod Konjica, po obliku, sastavu i ornamentici, a riječ je o dva različita stila grnčarije, su identična onima iz naselja Obre II.¹¹ Geografski gledano, putna dionica koja bi spajala ova dva naselja išla je dolinom Neretve sjeverno od Konjica, te dolinom rijeke Bosne do Kaknja, a poznato je da se taj put za vrijeme Rimljana nazivao dionicom Naron - Sarajevsko polje,¹² koji je dolinom Neretve, preko Konjica i Ivan Sedla, vodio do Sarajeva.¹³

Ipak, putna komunikacija koja je vodila dolinom rijeke Neretve nije bila jedinstvena na području Bosne i Hercegovine. Ostatak dionice koja je vodila dalje prema sjeveru, kako bi se ostvarila komunikacija sa lokalitetom Obre koji je ležao na rijeci Trstionici, pratio je dolinu rijeke Bosne, koja je prema Bencu, jedna od osnovnih saobraćajnica za prodor neolitskih i postneolitskih grupa preko Save u Bosnu.¹⁴ Svojim položajem, visočki bazen, preko kojega je vodio put dolinom rijeke Bosne, je jedan od najbitnijih komunikacijskih puteva, gdje se na lijevoj obali rijeke Bosne, u visočkoj regiji, nalazi lokalitet Okolište. Riječ je o jednom znatno većem naselju, čija je karakteristika pogodan prirodni ambijent za naseljavanje i opstanak neolitskih zajednica, koje je po svom geografskom položaju pripadalo području gdje se susreću glavne saobraćajnice između Jadrana i Panonije.¹⁵

Na području jadranske obale, koja je također bila dom neolitskom čovjeku, razvilo se nekoliko kulturnih grupa koje su izuzetno važne za pitanje razvoja putnih komunikacija sa neolitskim kulturama Bosne i Hercegovine. Pored keramike, čija razmjena se vršila u znatnoj mjeri, jedan od glavnih objekata razmjene jeste zapravo školjka spondylus od koje se pravio skupocjeni nakit. Ostaci nakita od spondylusa pronađeni su na mnogim lokalitetima u Bosni i Hercegovini, prilikom čega se ostvarivala jaka trgovačka razmjena ne samo na području južne i centralne Bosne, već i dalje na sjeveru i sjeveroistoku sa lokalitetom Gornja Tuzla.¹⁶ Razloge, zbog čega bi moglo biti važno za ova-ko uspješne trgovačke razmjene, koje su bile veoma značajne za razvoj putnih komunikacija, između geografski udaljenih lokaliteta, treba svakako tražiti u tome šta druga strana ima za ponuditi. Dakle, sa Jadrana se najčešće uvozila

¹¹ Benac, 1971, 64.

¹² Prema Bojanovskom, ona je dio tranzitne saobraćajnice koja je povezivala jadransku obalu sa područjem na Drini i sa glavnim gradom Donje Panonije - *Sirmiumom*, (Više u: Bojanovski, 1981, 165).

¹³ Pašalić, 1960, 60.

¹⁴ Benac, 1964, 130.

¹⁵ Hoffman, Kujundžić-Vejzagić, Muller, Rassman, Muller- Scheesel, 2009, 14.

¹⁶ Benac, 1971, 63.

bojena keramika, opsidijan te spondylus, ili već izrađeni nakit od ove školjke pošto se još uvijek nije utvrdilo da li su na području Bosne postojale radionice koje su se bavile preradom i proizvodnjom nakita od ovog materijala.

S druge strane, kao osnovni vid privrede neolitskih naselja u Bosni javljaju se zemljoradnja i stočarstvo, što je rezultiralo brojnim proizvodima i njihovim viškovima, koji su se najvjerojatnije dobrim dijelom koristili u svrhe razmjene, od čega posebno treba istaknuti žito, životinjske kože i mliječne proizvode.¹⁷ Bogatstvo sjeveroistočne Bosne i lokaliteta Gornja Tuzla, smještenog na obroncima Majevice, uz tok riječice Jale, jeste zapravo jedna od najvažnijih prehrambenih namirnica, so. Mnogobrojni ostaci grube keramike, pronađeni na lokalitetima u Bosni i Hercegovini, uistinu nisu mogli biti predmetom razmjene ali su mogli služiti u svrhe prenošenja soli iz tuzlanskog bazena, čiji su se stanovnici intenzivno bavili eksploatacijom ove mineralne tvari. Sigurno je potreba za soli postojala među stanovnicima neolitskih naselja, koji su jedino kupovinom mogli doći do ovog proizvoda, što postavlja so na visoko mjesto trgovačkih dobara koja je neposredno uveliko pomogla pri razvijanju putnih komunikacija još od najranijih vremena.¹⁸

Dakle, glavne putne komunikacije koje su povezivale južnu Bosnu sa sjevernom, vodile su dolinama velikih rijeka, jer su trgovački kontakti najviše vezani uz riječne tokove, Jadran – Neretva – Bosna,¹⁹ dok je izvan toga, razmjena bila minimalna. To pokazuju lokaliteti Butmir kod Sarajeva i Nebo kod Travnika, gdje je nesrazmjerno manji broj trgovačkih ostataka u odnosu na lokalitet Obre II kod Kaknja, koji važi za najbogatiji nalaz spondylusa na prostoru bivše Jugoslavije.²⁰ Također, nalazi na lokalitetu Okolište u visočkom bazenu, potvrđuju da su se prvobitne putne komunikacije razvijale uz doline većih rijeka, jer visočki bazen je povezivao Jadran, preko Neretve i Bosne, sa Slavonijom.²¹ Rijeka Bosna je kao što je ranije navedeno, jedna od glavnih komunikacija na prostoru Bosne i Hercegovine, a njena važnost je svakako potvrđena i za vrijeme Rimljana. Problem ubikacije ceste *ad Bathinum flumen* zauzimao je značajno mjesto u antičkoj historiografiji, gdje se pokušavalo razotkriti kojom je ona dionicom išla.

¹⁷ Benac, 1971, 61.

¹⁸ Kada je riječ o važnosti eksploatacije i upotrebe soli, neophodno je istaknuti sukobe između Autarijata i Ardijejaca, koje je zabilježio Strabon: *Autarijati su nekada bili jedni od najmoćnijih naroda Ilirije. U ranim vremenima, oni su bili u konstantnom ratu sa Ardijejcima zbog slanih izvora koji su se nalazili na zajedničkoj granici.* (Više u: Strabo VII, 5, 11).

¹⁹ U širenju neolitskih grupa u Bosni i Hercegovini, najvažniju ulogu su odigrale dvije osnovne magistrale: dolina Bosne i dolina Neretve, pri čemu se zaključuje da je geografski faktor za takav proces bio odlučujući. Dolinom rijeke Bosne otvarale su se široke mogućnosti za vezivanje bosanske teritorije sa Panonijom, a preko nje i sa srednjom Evropom. Dolinom Neretve prodiru jadransko-mediteranski uticaji. (Više u: Benac, 1984, 68).

²⁰ Benac, 1971, 67.

²¹ Hoffman, Kujundžić-Vejzagić, Muller, Rassman, Muller-Scheesel, 2009, 166.

Pod pretpostavkom da je *Bathinum* antičko ime za današnju rijeku Bosnu,²² ova cesta je onda povezivala Salonu sa dolinom rijeke Bosne, gdje se radi o dijagonalnom pravcu, koji nije išao dolinom Neretve, već zapadnom Bosnom i Hercegovinom. Ono što je zajedničko svim pretpostavkama o dionici ove ceste, jeste da izlazi na Travnik odakle ide pravcem doline rijeke Bosne.²³ Važna činjenica za razumjeti jeste da je rijeka Bosna imala jako značajnu ulogu tokom prahistorije i antike u, ne samo trgovačkim razmjenama, nego i u migracionim kretanjima stanovništva, koje će značajno obilježiti periode neolita i eneolita. Kao jedna od najznačajnijih neolitskih putnih komunikacija koja je vodila na sjeveroistok, prema naselju Gornja Tuzla, prolazila je pored doline rijeke Bosne i lokaliteta Obre. Komunikacija između ova dva naselja svakako je bila moguća, što svjedoče ostaci grube keramike u kojoj se transportovala sol, kao i ostaci grnčarije sličnih stilova i ornamentike. Geografska razdaljina između ova dva naselja nije duža od 100 km ukoliko se prate prirodne komunikacije, i taj put bi vjerovatno trajao do 7 dana, preko Kiseljaka, Turije, Zavidovića, Čardaka i dalje na jug kroz brdsku oblast, ili ipak dolinom rijeke Bosne preko današnje Zenice.²⁴

Pored zemljoradnje i kultivacije biljaka, koji su na svoj jedinstven način doprinijeli razvoju primitivnih putnih komunikacija, prilikom uspostavljanja trajnih naselja jako važno mjesto imala je još jedna osnovna privredna grana, stočarstvo. Naime, stočarstvo kao privredna grana zauzela je svoje mjesto nakon pripitomljavanja divljih životinja,²⁵ koje je čovjek počeo da koristi u svoje svrhe, bilo da je riječ o mliječnim i mesnim proizvodima, ili životinjske kože. Kao što je ranije navedeno, ovi proizvodi su igrali važnu ulogu kod neolitskih zajednica koje su ih koristile kao trgovačka dobra, u svrhu razmjene sa ostalim zajednicama, što je također utjecalo na razvoj primitivnih puteva koji su služili u svrhu transporta. Također, veoma je važno napomenuti i komponentu soli kao dio životinjske prehrane bez koje ona nije mogla preživjeti, a kao najveći izvor rude soli na prostoru BiH jeste lokalitet Gornja Tuzla gdje je proizvodnja soli bila u značajnoj mjeri aktivna. Stočarstvo ipak nije bila primarna grana privrede kod svih zajednica, iz prostoga razloga što je ono usko vezano za teren na kojem se određena zajednica trajno naselila. Tako na primjer, u Bosni i Hercegovini, stočarstvo je bilo primarna grana u brdovitoj centralnoj Bosni, gdje je bilo povoljnih lokacija za ispašu životinja. Mogućnosti ispaše postojale su u šumskim pašnjacima, te na okolnim brdima i neobrađivanim nizinama, što je

²² Poznati solinski natpis (*CIL* III 3201), koji govori o tome da je ova cesta izgrađena 20. g. n. e., oštećen je upravo na tom mjestu, vjerovatno pod uticajem vremena, te lokacija *Bathinus* nije baš sasvim sigurna. Drugi spomen ove rijeke se pronalazi u djelu Veleja Paterkula, učesnika u Velikom Ilirskom ustanku iz 6. g. n. e., koji na jednom mjestu, prilikom predaje Batona Breučkog, kaže da se jedan od dvojice zapovijednika našao u rimskom zatočeništvu na lokaciji *Bathinus flumen*. (Više u: *Vell. II, CXII, 2*).

²³ Bojanovski, 1974, 200.

²⁴ Tasić, 2007, 12.

²⁵ Više u: Tasić, 1990, 25.

sa sobom povlačilo nužnost postojanja mobilnog stočarstva.²⁶ Karakteristika onih zajednica kojima je zemljoradnja važila za primarnu privrednu granu, u odnosu na poneke zajednice sa stočarstvom kao primarnom ekonomskom osnovom, jeste zapravo podizanje trajnih naselja i kontinuitet života u njima što potvrđuju arheološka ispitivanja i telovi. Ipak, s druge strane, mora se računati i na veliki broj malih zajednica sa izrazito mobilnim načinom života,²⁷ koji su, u skladu sa svojim ekonomskim faktorima, podizali tek privremena naselja.²⁸ Kretanje ovih nomadskih i polunomadskih zajednica je njihova značajna karakteristika, koja ima posljedicu veoma često miješanja pojedinih, često i međusobno udaljenih kultura.²⁹ Prema svojoj prirodi, nomadstvo je jako konzervativna kategorija u kojoj se jednom uspostavljeni običaji i putne komunikacije prenose iz generacije u generaciju bez ikakvih promjena.³⁰ Ova definicija je jako značajna kada su u pitanju mobilnost i kretanje nomadskih zajednica, koje su, kako je već rečeno, jako često stupale u kontakte sa mnogim drugim zajednicama, jer običaji i komunikacije kasnijih stočara su veoma arhaične, što indirektno govori o tome da su one najvećim dijelom vjerovatno uspostavljene u najranijim razdobljima.

Zaključna razmatranja

Ipak, kada se govori o putnim komunikacijama u prahistoriji, potrebno je zadržati značajnu dozu opreza iz prostog razloga što se o njima ne treba posmatrati kao na puteve koji odišu arhitektonskim elementima, kao što je to slučaj za vrijeme Rimljana, a posebno namjesnika Dalmacije s početka nove ere, Publija Kornelija Dolabele. Putne komunikacije o kojima je riječ u ovom članku treba posmatrati kao na proširene i prohodne dijelove zemlje, koje su pratile dolinu većih rijeka, i o kojima čovjek nije pružao nešto posebnu pažnju, u smislu da se brine o održavanju tih "cesta". Ne smije se zaboraviti da je neolitski čovjek praktično biće, koje ima za cilj osiguravanje egzistencije, a kako bi to postigao, ne samo za sebe nego i za svoju porodicu, morao je izdvojiti dobar dio dana, posebno ako se uzme u obzir obim i težina poljoprivrednih poslova. Kao što je i neolitski čovjek živio praktičnim životom, te na taj način obavljao razmjene iz praktičnih svrha poput dobavljanja soli i drugih neophodnih trgovačkih dobara, tako su se i razvijale putne komunikacije kojima se čovjek služio u skladu sa svojim potrebama. Veoma važan period za razvoj tih primitivnih putnih komunikacija proizašao je upravo iz neolitske revolucije,

²⁶ Muller, 2007, 27.

²⁷ Marijanović, 1990, 16.

²⁸ Stočarske grupe, koje su živjele ovakvim nomadskim načinom života, su se sezonski kretale od zimskih boravišta do ljetnih jasno određenih pasišta (Više u: Garašanin, 1990, 55).

²⁹ Tasić, 1990, 33.

³⁰ Govedarica, 1990, 63,

kada se mijenja čovjekov način života, te kada se njegova ekonomija mijenja u smislu da lov više nije primarna privredna grana, već su to sada postale zemljoradnja i stočarstvo. Tada je čovjek shvatio da više nije nužno da napušta svoje ognjište, već da može preživjeti od zemlje na način da počinje uzgajati žitarice, te pripitomljivati životinje koje naravno zauzimaju visoko mjesto kada je prehrana u pitanju. Procesom uspostavljanja trajnog života na jednom naselju dolazi do razvijanja dugotrajnih naselja sa telovima kao markerima u prostoru koji su dokaz dugovječna života, ali i dokaz socijalne stratigrafije i specijalizacije poslova. Nakon što su se obezbijedile primarne egzistencijalne potrebe, moglo se pristupiti određenim trgovačkim razmjenama sa drugim zajednicama, koje su imale ono što je eventualno nedostajalo drugima, poput raznih predmeta, materijala, minerala i sl. Uporedo sa razvojem trgovine, razvijale su se i putne mreže kojima se čovjek služio kako bi došao do određene zajednice i obavio razmjenu, a kao što se moglo ranije primijetiti, gotovo sve bitnije putne komunikacije, pratile su doline većih rijeka. Na taj način se može pratiti kontinuitet razvoja tih cesta, posebno kada se uzmu u obzir činjenice da su Rimljani, na temelju tih cesta, gradili svoje, naprednije i sofisticiranije, na osnovu tadašnjih mogućnosti, putne komunikacije. Prije svega, posebno je važno izdvojiti dvije glavne rijeke na prostoru Bosne i Hercegovine, uz koje su se razvijali najvažniji putni pravci još iz prahistorije pa sve do danas, a to su Neretva i Bosna. Rimska cesta, Naron - Sarajevsko polje, vodila je dolinom Neretve, preko Konjica i Ivan Sedla, do u Sarajevsko polje, što je također bila najvažnija putna komunikacija koja je spajala centralnu Bosnu sa jadranskom obalom. Također, poznata rimska cesta, *ad Bathinum flumen*, uz prihvaćenu pretpostavku da latinski termin *Bathinum* označava današnju rijeku Bosnu, iako se sa sigurnošću ne može utvrditi njena kompletna dionica, vodila je dolinom rijeke Bosne prema sjeveru, i na taj način povezivala centralnu Bosnu sa Panonijom, i sa naseljem Gornja Tuzla u sjeveroistočnoj Bosni koje je poznato po eksploataciji soli. Dakle, nema sumnje da su Rimljani, a posebno namjesnik provincije Dalmacije Publije Kornelije Dolabela, prilikom osvajanja današnje jugoistočne Evrope doprinijeli u mnogočemu, prvenstveno u kulturološkom smislu, pa i u materijalnom i tehničkom, ali se ne smije ignorisati cjelokupni razvoj kojeg je predrimski čovjek postigao.

Summary

The impact of permanent settlements and grain cultivation on the development of road communications

The transformation of hunter-gatherer society, who lived as nomads for a very long time, largely influenced the development of road communication. These communities now established permanent settlements, especially in arable lands, and had a somewhat lifestyle than before. The cultivation of grains and domestication of animals meant that people had no more need for migration and the search for better locations, instead they started setting up their homes in the proximity to other community members, thereby forming the first Neolithic settlements. By forming the settlements appeared the need to establish a communication with other communities in the territory of present-day Balkans and wider, usually for the purpose of trade of certain goods, which had a direct impact on the road communication development that laid foundations for the development of the roads in the Roman period. Several such settlements are known in the territory of present-day Bosnia that maintained continuity and tradition as well as road communications from the Neolithic period up to the Roman period, i.e. Roman governor Publius Cornelius Dolabella, under whose governorship the widest road communication network was built in the territory of the province of Dalmatia.

Dodatak radu

Slika 1. Rijeke BiH (Kartu izradio: Dženan Brigić).

Slika 2. Naselje pored rijeke (Preuzeto iz: Tasić, N. N., *Vinča- naselje prvih zemljoradnika*).

Slika 3. Ogrlica od spondylusa

(Preuzeto sa: http://2.bp.blogspot.com/_TkCII5laXSk/TEMDRt32DeI/AAAAAAAAAFhs/bL89-AJekjA/s1600/heishi+oyster+shell+beads.jpg)

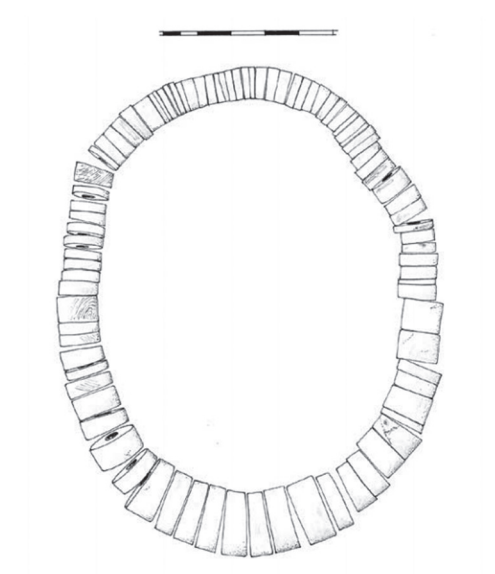

Fig. 7: Beads, Vukovar Grave 1: (drawing by M. Galić).

Slika 4. Nacrt ogrlice od spondylusa pronađene u grobu 1, Vukovar
(Preuzeto iz: J. Champan, *Spondylus* ornaments in the mortuary zone at neolithic Vukovar on the middle Danube, 2013).

Bibliografija

Kratice

- ANUBiH Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
 CBI Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
 CIL III Corpus Inscriptionum Latinarum III (ed. Th. Mommsen), Berlin 1873: Supplementa 1889–1902.
 GZM Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
 N.S. Nova serija GZM od 1945. sv. I–VIII; od sv. IX (1954. god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo
 PJZ Praistorija jugoslavenskih zemalja I–V

Izvori

- Strabo, *The Geography*, Loeb Classical Library, 8 volumes, Greek texts with facing English translation by H. L. Jones: Harvard University Press, London 1917–1932.
- Velleius Paterculus, *The Roman History*, Loeb Classical Library, English translation by Frederick W. Shipley, Harvard University Press, London 1924.

Literatura

- Basler Đ. 1984, *Paleolitsko doba*, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast, II izdanje, Sarajevo 1984, 13–28.

- Benac A. 1964, *Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni. Vinogradine, Stjenčice, Debelo Brdo, Malo Brdo, Visoko Brdo u Ljupljanici kod Dervente*, GZM, n.s. *Arheologija* XIX, Sarajevo 1964, 129-149.
- Benac A. 1971, *Obre II-Neolitsko naselje butmirske grupe na Gornjem polju*, GZM, n.s. *Arheologija* XXVI, Sarajevo 1971, 5-300.
- Benac A. 1972/73, *Obre I-Neolitsko naselje starčevačko- impresso i kakanjske kulture na Raskršću*, GZM, n.s. *Arheologija* XXVIII, Sarajevo 1972/73, 5-171.
- Benac A. 1979, *Prelazna zona, PJZ II*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1979, 363-472.
- Benac A. 1984, *Mlađe kameno i prelazno doba*, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast, II izdanje, Sarajevo 1984, 29-109.
- Benac A. 1990, *Neki primjeri socijalno-ekonomskih promjena u praistorijskim periodima Jugoslavije*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXVIII, CBI 26, Sarajevo 1990, 35 -47.
- Bojanovski I. 1974, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela XLVII, CBI 2, Sarajevo 1974.
- Bojanovski I. 1981, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, III-Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u istočnoj Bosni*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XIX, CBI 17, Sarajevo 1981, 125 – 197. + (3 tabele i 1 presavijen list)
- Budja M. 2002, *Neolithisation processes in Southeast Europe*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXXII, CBI 30, Sarajevo 2002, 23- 59.
- Fuller J.- Grandjean B. 2001, *Economy and Religion in the Neolithic Revolution: Material Surplus and the Proto- Religious Ethic*, Cross- Cultural Research, Vol. 35, No. 4, USA 2001, 370-399.
- Garašanin M. 1954/55, *Iz istorije mlađeg neolita u Srbiji i Bosni*, GZM, n.s. *Arheologija* IX, Sarajevo 1954/55, 5-39.
- Govedarica B. 1990, *Neke konkordanse između savremenih stočarskih kretanja i socijalno- ekonomskog razvoja u ranom bronzanom dobu na zapadnom Balkanu*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXVIII, CBI 26, Sarajevo 1990, 57 – 63.
- Heršak E. 2005, *Drevne seobe-prapovijest i stari vijek*, Školska knjiga, Zagreb 2005.
- Hoffman R., Kujundžić-Vejzagić Z., Muller J., Rassman K., Muller- Scheesel N. 2009, *Rekonstrukcija procesa naseljavanja u kasnom neolitu na prostoru centralne Bosne*, GZM, n.s. *Arheologija* 50/51, Sarajevo 2009, 11-179.
- Marjanović B. 1990, *Prilog proučavanju socijalno- ekonomske organizacije neolitskih populacija u Bosni i Hercegovini*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXVIII, CBI 26, Sarajevo 1990, 9 – 16.
- Muller J. 2007, *Demografski varijabiliteti u kasnom neolitu na području Bosne i pitanje gustine naseljenosti u neolitu jugoistočne Evrope*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXXVI, CBI 34, Sarajevo 2007, 17 – 33.
- Pašalić E. 1960, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1960.
- Tasić N. 1990, *Stočarsko- nomadska komponenta eneolitskih kultura na području Jugoslavije*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXVIII, CBI 26, Sarajevo 1990, 25-33.
- Tasić N. N. 2007, *Vinča-naselje prvih zemljoradnika*, Kreativni centar, Beograd 2007.
- Tasić N. N. 2007 a, *Neolit u senci-još jedan osvrt na starčevačka naselja u Bosni*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Godišnjak XXXVI, CBI 34, Sarajevo 2007, 5 – 16.